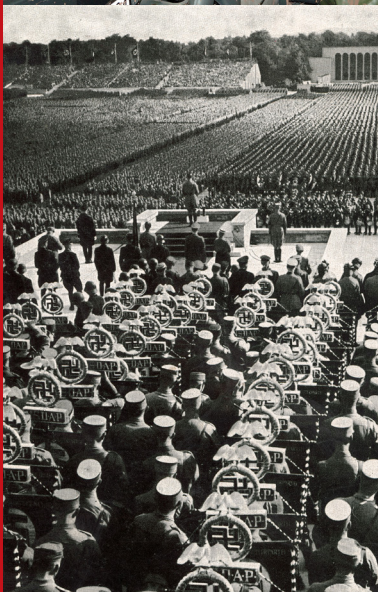

ОТСТОИМ МОСКВУ!

DE TWEEDE WERELDOORLOG

DE OORLOG IN OOST-EUROPA

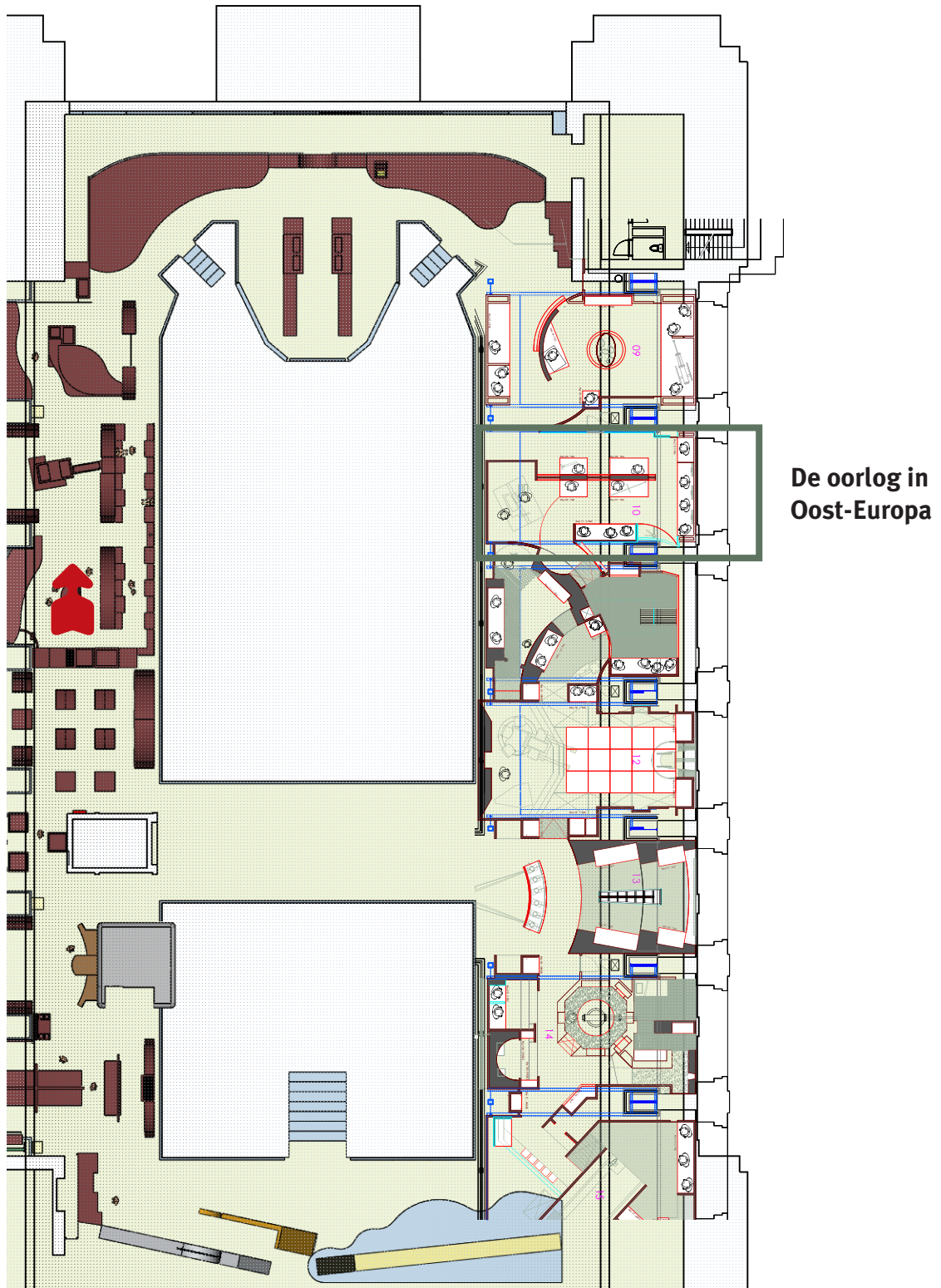
Dossier voor het 5e en 6e middelbaar

Educatieve Dienst

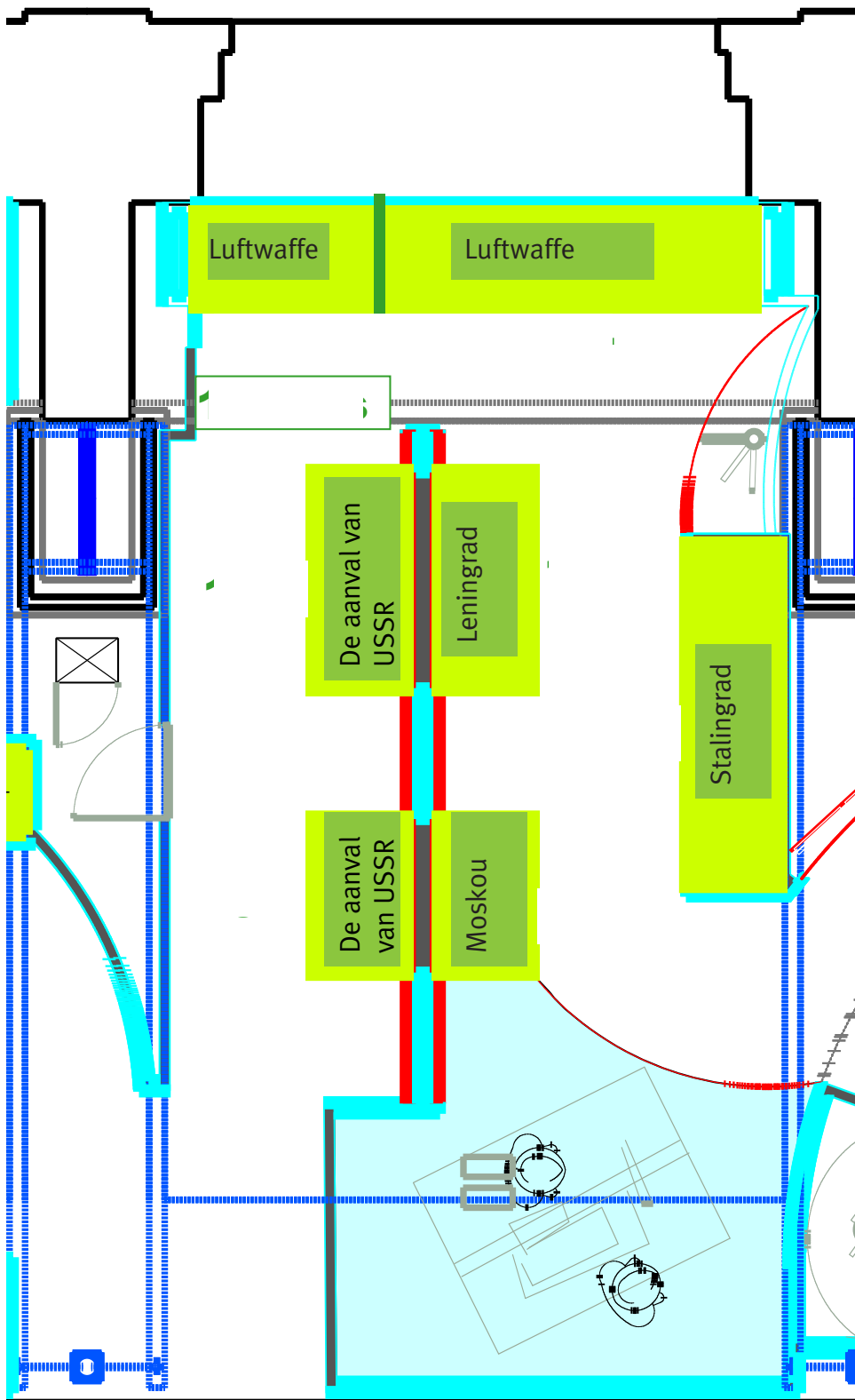
Inhoudstabel

<i>De oorlog in Oost-Europa</i>	
Plan	3
Vóór het bezoek	5
Tijdens het bezoek	9
Activiteitenfiche	14
Activiteitenfiche (oplossing)	19
Glossarium	24
Bibliografie	27
Het pedagogische aanbod van het WHI	30

Plan 2de verdieping

Plan van de afdeling

Vóór het bezoek

De oorlog in Oost-Europa

1941-1942

Een vernietigingsoorlog

De voornaamste vijand van Hitler is de Sovjet-Unie van Stalin, de bakermat van het door de nazi's zo gehate communisme. De droom van de nazi's om het oosten te koloniseren en er Lebensraum voor de Duitse bevolking te scheppen, zorgt voor verregaande Duitse interesse in het gebied. Daarnaast is de Sovjet-Unie ook de enige grootmacht die Duitsland in Europa kan bedreigen.

In de zomer van 1941 breekt Hitler het niet-aanvalspact dat hij in 1939 nog had gesloten met Stalin. Het Duitse leger start samen met zijn bondgenoten de verovering van het Sovjet-Russische gebied (Operatie Barbarossa). Een vernietigingsoorlog barst los: grote groepen van de lokale Joodse en Slavische bevolking – door de nazi's als “minderwaardig” bestempeld – worden genadeloos uitgemoord. Leden van de communistische partij worden zonder enige vorm van proces geëxecuteerd. Paramilitaire doodseskaders (*Einsatzgruppen*) plegen massamoorden en worden daarin bijgestaan door lokale collaborateurs, maar ook door de *Wehrmacht* die een bijzonder gewelddadige bezettingspolitiek voert.

Het Rode Leger kan aanvankelijk weinig weerstand bieden en verliest terrein, zeker omdat tienduizenden bevelhebbers op bevel van een wantrouwige Stalin reeds eerder zijn geliquideerd. De kracht van het Rode Leger ligt vooral in zijn massa... en Stalin gaat ervan uit dat het verschrikkelijke Russische klimaat het Duitse leger wel klein zal krijgen. Het voortbestaan van de Sovjet-Unie en haar inwoners staat op het spel.

Heeresgruppe Nord – Leningrad

Hitler eist dat zijn soldaten de Russische stad Leningrad met de grond gelijkmaken. Maar vanaf midden september 1941 moet de *Heeresgruppe Nord* het stellen zonder de hulp van de troepen die werden afgeleid naar Moskou en zonder de steun van de Finse troepen, die beslissen om niet verder op te rukken eenmaal hun eigen grondgebied is heroverd. De Duitsers hopen de stad nu op de knieën te krijgen door uithongering en onafgebroken beschietingen. Eind september is Leningrad bijna volledig van de Sovjet-Unie afgesneden: er is enkel nog een verbinding langs het bevroren Ladogameer of via luchttransport. Tijdens de winter van 1941-1942 komen tienduizenden Russische burgers om van hongers, dorst, koude en ziekte. De aanleg in november 1941 van een route over het bevroren Ladogameer maakt de bevoorrading van de stad opnieuw mogelijk, zij het slechts heel geleidelijk. Door het verzet van het Rode Leger slaagt de *Wehrmacht* er echter maar niet in om Leningrad in te nemen. De Duitse belegering duurt tot 27 januari 1944 en eist het leven van meer dan 1 miljoen mensen.

De burgers worden het slachtoffer van brandstichtende granaten, Leningrad, 1941-1945 © Centraal Museum van de strijdkrachten, Moskou

Heeresgruppe Mitte – Moskou

In oktober 1941 lanceert de *Heeresgruppe Mitte* operatie Taifun met Moskou als doel. Aanvankelijk boeken de Duitsers aanzienlijke successen: Briansk valt op 6 oktober en talrijke Sovjetlegers zijn omsingeld. Maar het Duitse offensief loopt echter vast in de modder, veroorzaakt door de najaarsregen. Daarenboven bedreigen partizanen de Duitse bevoorradingslijnen.

Intussen worden de inwoners van de Russische hoofdstad aan het werk gezet om verdedigingslijnen op te werpen. Midden november maakt de vrieskou de wegen opnieuw berijdbaar. De Duitsers rukken nu op tot in de voorsteden van Moskou. Daar stuiten ze op onverwachte verzet van de Sovjets. Stalin roept veldmaarschalk Georgi Zjoekov uit Leningrad terug. Op 5 december 1941 lanceert Zjoekov zijn tegenoffensief. Het Rode leger, dat beter is uitgerust

Burgers graven antitankgrachten, Moskou 1941, © Bundesarchiv, Koblenz

tegen de koude dan de *Wehrmacht*, wordt versterkt door uit Siberië overgebrachte divisies. Zo heroveren de Sovjets bijna het volledige grondgebied dat verloren was gegaan tijdens de Duitse opmars naar Moskou. Het Sovjet aanvalsplan dat Stalin vooropstelt is te ambitieus en in mei 1942 lijden de Sovjetlegers bij Charkov een gevoelige nederlaag.

Hitler beslist dan om, tegen het advies van zijn Generale Staf in, zijn inspanningen te concentreren op het zuidelijk front. Hij wil de hand kunnen leggen op de petroleumreserves van de Kaukasus. De verovering van Moskou wordt nogmaals uitgesteld.

Heeresgruppe Sud – Stalingrad

Hitler, al te overtuigd van de almacht van de *Wehrmacht*, begaat tijdens de zomercampagne van 1942 de vergissing om de *Heeresgruppe Sud* op te splitsen. Hij stuurt Legergroep A naar de Kaspische Zee en de Kaukasus met zijn petroleumrijdommen en Legergroep B naar Stalingrad, een industrieel en militair centrum. Stalin is wederom verrast, want hij had

Het arbeidsbataljon “Rode Oktober” verdedigt zijn fabriek, Stalingrad, 1942, © Centraal Museum van de strijdkrachten, Moskou

verwacht dat de Duitsers opnieuw Moskou zouden aanvallen. Om paal en perk te stellen aan de paniek die zich in het Rode leger verspreidt, geeft hij de order “Geen stap achteruit!”, met bloedige strafmaatregelen.

In juli 1942 vertraagt de opmars van generaal Friedrich Paulus’ Legergroep B naar Stalingrad door gebrek aan mankracht, reserves en materieel. Dit geeft het Rode Leger de kans om zich te reorganiseren en een verdediging uit te bouwen. Stalin wil vermijden dat de stad die zijn naam draagt in Duitse handen valt. Hij maakt van de verdediging een ware kruistocht om het vaderland te redden. Hiertoe moet de bolsjewistische propaganda plaats maken voor nationalistische, historische en religieuze slogans.

Op 23 augustus 1942 bereiken de Duitsers de directe omgeving van Stalingrad, dat door brandbommen is verwoest. In de buitenwijken botsen ze echter op verwoede weerstand van de Sovjets. Er volgt een bittere strijd van ruïne tot ruïne, dag en nacht.

In november zet het Rode Leger operatie Uranus in, een zorgvuldig geplande tegenaanval. Ze omsingelen het Duitse 6de en een deel van het Duitse 4de Leger. Systematisch vernietigen de Sovjets de vijandelijke troepenmacht, die sterk uitgedund is door honger, koude en ziekte.

Op 2 februari 1943 ondertekent veldmaarschalk Paulus de capitulatie, tegen het bevel van Hitler in. De Duitse verliezen zijn enorm: meer dan 300.000 doden en vermisten en meer dan 91.000 gevangenen waarvan er slechts 6.000 zullen terugkeren naar Duitsland.

Thema: Geweld, vervolging Het bloedbad van Katyn

Om elk risico op een nationalistische opstand in de kiem smoren, vermoordt het Sovjet Volkscommissariaat voor Binnenlandse zaken met goedkeuring van Stalin in april 1940 meer dan 21.000 in 1939 gevangengenomen Poolse militairen, politieagenten en burgers. De slachtpartij vindt onder meer plaats in het bos van Katyn nabij het Russische Smolensk. Wanneer

de Duitsers dit massagraf in het voorjaar van 1943 ontdekken, aarzelen ze niet om dit als antibolsjewistische propaganda te gebruiken. De Sovjets op hun beurt wijzen met een beschuldigende vinger naar de Duitsers. Het zal tot begin jaren negentig duren voor de Russische autoriteiten erkennen dat zij verantwoordelijk waren voor dit bloedbad.

Ontdekking van massagraven te Katyn, USSR, 1943, © Cegesoma, Brussel

Tijdens het bezoek

De oorlog in Oost-Europa

Thema: de oorlog en het weer Barre weersomstandigheden

Getuigenis: August von Kageneck (1922-2004); hij neemt deel aan operatie-Barbarossa, waar hij een peloton mitrailleurwagens van het verkenningsbataljon van de 9e Panzer-divisie aanvoert.

Herfst:

“Modder. Dat is de overstap van stof naar sneeuw. (...) Een hardnekkige, plakkerige, bodemloze modder, die alles in zijn greep houdt en niets meer loslaat, een tank al net zomin als een vrachtwagen, een paard, een kanon, een mens. De modder maakt elke beweging onmogelijk. (...) Eén voet voor de andere plaatsen, vraagt een bovenmenselijke inspanning.”

August von Kageneck, *Lieutenant de Panzers*, Parijs, Perrin, 2003, p. 130.

Winter:

“Buiten werd het steeds kouder. De maan had een halo; zelfs de oude Russische boeren probeerden hun handen warm te blazen terwijl ze steeds ‘choldno, choldno’ (koud, koud) herhaalden. Zelfs de oorlog had het koud. Die woede nu in de dorpen, in huizen waar kleine vuurtjes werden gestookt. Er werd om de dorpen gestreden; we wisten wel dat overleven buiten de dorpen onmogelijk was. Onze auto’s waren dood; hun motor had de geest gegeven. Een tijdlang waren we erin geslaagd ze te reanimeren, door petroleumvuurtjes onder het carter te stoken. Maar bij min 35° weigerde het beste Krupp-staal, de beste Bosch-batterij iedere medewerking. Eind december beschikten we in de volledige divisie over vier pantsers. Ze waren witgeschilderd (...) We waren infanteristen geworden, gekleed zoals bandieten, met kleding die we hier en daar hadden gevonden. Alles wat warm hield, was goed voor gebruik. Sommige soldaten beroofden de Russische kadavers van hun vilten laarzen en pelsjassen. (...) Een dorp verliezen, dat was een zekere dood tegemoet gaan, een snelle dood in de sneeuw. Het dorp moest dus kost wat kost worden ingenomen (...).”

Ibidem, p. 136.

*Slecht tegen de winter uitgeruste
Duitse soldaten, USSR nov. 1941,
© BPK, Berlijn*

De nederlaag van Napoleon in Rusland spookt door Hitlers hoofd bij het plannen van de aanval op de Sovjet-Unie. Om de barre Russische winter te vermijden, wordt het begin van de campagne gepland voor 1 mei. Door de interventie van de *Wehrmacht* in de Balkan wordt de invasie echter uitgesteld tot 22 juni. De Duitse troepen kunnen

de Sovjet-Unie niet veroveren voor de herfst. Door de slechte weersomstandigheden krijgen de voertuigen te kampen met motorpech of rijden ze zich vast in de modder. De steeds langere bevoorradingslijnen worden bestookt door partizanen waardoor wisselstukken en brandstof niet meer ter plaatse geraken. Ook in de winter zorgt de vrieskou voor heel wat schade aan de voertuigen. Voor de slecht uitgeruste Duitse soldaten begint een lijdensweg. De nazi-Duitse propaganda gebruikt de barre weersomstandigheden om de militaire tegenslagen aan het Oostfront te verklaren.

Thema: propaganda Een ideologische kruistocht in Oost-Europa

De nazicampagne tegen de Sovjet-Unie is voornamelijk ideologisch geïnspireerd. Het Slavische ras is inferieur (*Untermenschen*) en het ‘Joodse bolsjewisme’ en de Sovjetstaat moeten vernietigd worden. Bovendien moeten de Duitsers levensruimte (*Lebensraum*) veroveren om er nederzettingen te kunnen vestigen.

Tegelijkertijd organiseren de Duitsers in de bezette Europese gebieden wervingscampagnes voor het oostfront waarbij ze Duitsland voorstellen als het enige bolwerk tegen het bolsjewisme. Honderdduizenden vrijwilligers sluiten zich aan bij het Duitse leger.

© WHI, Brussel

De nazipropaganda roept Europa op tot een kruistocht tegen het “joodse bolsjewisme”. Vrijwilligers uit alle bezette landen stromen toe om in dienst van Duitsland te strijden. Zelfs mannen met de Sovjetnationaliteit worden ingelijfd: het gaat om bevolkingsgroepen die door de Russen worden onderdrukt (Tataren, Kozakken, Oekraïners, Estlanders, ...) of om tegenstanders van Stalin, zoals generaal Vlassov.

De Belgische vrijwilligers worden in twee legioenen samengebracht: de 27e SS-divisie van vrijwillige grenadiers Langemarck en de 28e SS-divisie Wallonië. Deze laatste wordt geleid door het hoofd van de Rexisten, Léon Degrelle.

Thema: Geweld, vervolging Het bezettingsregime in de USSR

Voor Hitler en de Generale Staf van de *Wehrmacht* moet de oorlog op het Oostfront leiden tot de vernietiging of de slavernij van het Slavische volk. De SS en de *Einsatzgruppen* (interventiegroepen) - occasioneel bijgestaan door de *Wehrmacht* – weten zich in deze vernietigingsoorlog (*Vernichtungskrieg*) verzekerd van de volledige straffeloosheid. Ze gaan zich te buiten aan plunderingen, verkrachtingen en grootschalige executies. Joden, communisten en partizanen zijn de eerste slachtoffers, maar de gewelddaden treffen ook de rest van de Sovjetbevolking die zwaar lijdt onder de represailles tegen de partizanen. Daarenboven worden vanaf 1942 miljoenen Sovjetburgers naar Duitsland gedeporteerd als dwangarbeiders (*Ostarbeiter*). De gevangenen in de kampen worden zeer slecht behandeld (amper voeding of verzorging, gedwongen marsen, standrechtelijke executies, enz...). Meer dan 3 miljoen gevangenen overleven deze kampen niet. De gruweldaden van het bezettingsregime in de USSR versterken de patriottische gevoelens en de sociale consensus onder de Sovjetbevolking. Dit leidt tot een sterke mobilisatie van de partizanen en tot hardnekkig verzet van het rode leger.

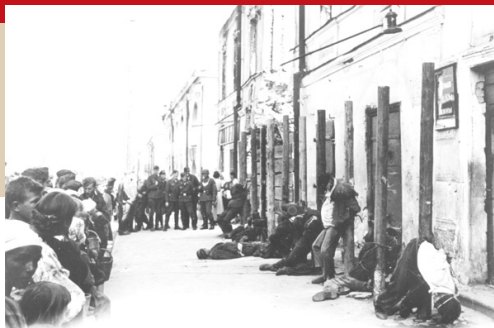
Anderzijds verwelkomen bevolkingsgroepen die in de USSR zijn opgenomen (Balten, Oekraïners, Kaukasiërs, Kozakken, enz.), maar die onafhankelijkheid wensen en die zich aan het dictatoriale regime van Stalin willen onttrekken, de Duitsers aanvankelijk als “bevrijders”.

De Duitsers zijn niet de enigen die slachtpartijen aanrichten. Na de opdeling van Polen in 1939, executeren de Sovjets in het bos van Katyn 4.400 Poolse officieren om een nationalistische opstand te vermijden.

Getuigenis: Graaf Helmut James Von Moltke (1907-1945), figuur van de Duitse weerstand tegen Hitler, schrijft in augustus 1941 een brief aan zijn echtgenote.

“Het nieuws van het Oostfront is opnieuw verschrikkelijk. We horen voortdurend spreken over transport van gevangenen, van Joden, waarbij slechts 20% van hen ter bestemming aankomt, van concentratiekampen waar hongersnood heerst, van de verspreiding van tyfus of andere epidemieën die hun oorsprong in voedseltekorten vinden.”

Jean-Claude Catherine (dir.), *La captivité des prisonniers de guerre. Histoire, art et mémoire, 1939-1945*, Presses universitaires de Rennes, 2008, p. 34.

Burgers geëxecuteerd door het Duitse leger, USSR 1941-45, © DHM, Berlijn

Getuigenis: Martin Detmold, lid van het 101e reservebataljon van de politie, neemt op 4 november 1943 deel aan de moord op 14.000 Joden uit Poniatowa in Polen.

“(…) Vanuit mijn post kon ik zien hoe de Joden verplicht werden zich in de achterste barakken uit te kleden en al hun bezittingen af te geven, om vervolgens door onze haag naar de gracht te worden geleid. De mannen van de SD duwden de Joden naar de executieplaatsen, waar andere politiemannen van de SD, gewapend met machinegeweren, op hen schoten vanop de rand van de gracht. (...) Ik ben naar de executieplek gegaan en ik heb gezien hoe de Joden die pas waren aangekomen zich bovenop de lijken moesten leggen van diegenen die al waren doodgeschoten. Ze werden dan ook met kogels van machinegeweren doorzeefd. De mannen van de SD waakten erover zodanig op de Joden te schieten dat de hopen lijken perfect in de gracht pasten, waardoor de nieuwelingen zich op lijkenhopen van drie meter hoogte konden leggen... Dat was het meest afschuwelijke spektakel dat ik ooit in mijn leven heb gezien; de Joden die slechts gewond waren, werden min of meer levend begraven onder het gewicht van de kadavers van de laatste terechtgestelden, zonder dat aan die gewonden het genadeschot werd gegeven.”

Christopher R. Browning. *Des hommes ordinaires. Le 101e bataillon de réserve de la police allemande et la Solution finale en Pologne*, Parijs, Tallandier, 1992, p.215-216.

Thema : Krijgsgevangenen

In Stalingrad geven de uitgeputte Duitse troepen zich aan de Sovjets over, ondanks de bevelen van de hoge Duitse legerleiding. Radioboodschappen tussen de commandopost van generaal Paulus en de Duitse bevelvoering op 20 januari 1943 getuigen daarvan. Meer dan 91.000 Duitse soldaten worden gevangengenomen.

Bericht van generaal Paulus : “Vechtlust van de troepen beneden alle peil door rampzalige toestand op gebied van levensmiddelen, brandstof en munitie. Tellen 16.000 gewonden die op geen enkele manier worden verzorgd. Behalve bij de Wolga rivier beschikken onze soldaten niet over geschikte posities, schuilplaatsen of brandhout. Vraag nogmaals de vrijheid om zelfstandig te beslissen zo lang mogelijk weerstand te blijven bieden of de strijd te staken indien verder vechten door het niet-verzorgen van de gewonden en het totale defaitisme van de troepen onmogelijk wordt. Antwoord van het Duitse opperbevel: “Van overgave geen sprake. De troepen moeten hun historische rol vervullen en krachtig weerstand bieden

om het openen van een nieuw front in Rostov en de terugtocht van de gewapende groepen uit de Kaukasus zoveel mogelijk te bevorderen.

Slechts 5.000 van hen kunnen naar Duitsland terugkeren, soms na 10 jaar gevangenschap in extreme omstandigheden.

De oorlog aan het Oostfront verloopt totaal niet volgens de conventies van Genève. De Sovjetgevangenen worden door nazi-Duitsland zeer wreed behandeld, onder het voorwendsel dat de USSR de conventie van Genève niet heeft ondertekend. De gevangenen van Russische nationaliteit worden als *Untermenschen* beschouwd en daarom naar concentratiekampen gestuurd waar ze dwangarbeid moeten uitvoeren, niet de minste zorgen krijgen en in naam van de zuiverheid van het ras worden uitgemoord. Talloze gevangenen worden standrechtelijk neergeschoten. Anderen worden, net zoals de Joden, in gaskamers gedood. Tijdens de oorlog sterven meer dan 3 miljoen Sovjetkrijgsgevangenen.

Duitse gevangenen worden door de Russen al even slecht behandeld, z gezegd omdat ze elk recht op een behoorlijke behandeling hebben verbeurd na hun misdaden tegen de burgerbevolking tijdens de invasie. De Duitse gevangenen worden als dwangarbeiders aan het werk gezet en naar goelags in Siberië gestuurd. De extreme weersomstandigheden in die streek, de ondervoeding en de uitputting als gevolg van de dwangarbeid maken ontelbare slachtoffers.

Thema: de burgerbevolking Het beleg van Leningrad

Getuigenis van Mouza Voïchko, dan 13 jaar oud, ingelijfd bij de Partizanen
“De mensen deden wat ze konden om aan de hongerdood te ontsnappen. Sommigen plantten aardappelen in de kerkhoven, aten brandnetels of ander onkruid. Een arbeider kreeg 250 gr brood per dag. In ons appartement hadden we een houtkachel. Het is gedeeltelijk dankzij die kachel dat we het overleefd hebben. We hebben er al onze meubels in opgestookt, hoewel sommige daarvan heel kostbaar waren en uit de tijd van Alexander I dateerden. (...) In heel de stad was geen enkele hond of kat meer te bespeuren. Zelfs de ratten en de duiven waren opgegeten. Om een stuk vlees werd gevochten. Op een dag heb ik op het Kirov-Perspectief een paard gezien dat een been gebroken had: het werd ter plaatse in stukken gesneden.”

Elena JOLY, *Vaincre à tout prix. Des combattants soviétiques témoignent (1941-1945)*, Parijs, Le Cherche Midi, 2005, p. 53.

Activiteitenfiche

De oorlog in Oost-Europa

Thema: de oorlog en het weer Barre weersomstandigheden

Wat voor weersomstandigheden kregen de Duitse soldaten in Rusland te verduren?

Maak gebruik van de foto's en uniformstukken in de zaal en lees de getuigenis van Guy Soyer, een inwoner van de Elzas in dienst van de *Wehrmacht*.

“Die dag zakte de temperatuur tot -37° . Ik dacht dat ik doodging. Niets was nog in staat om ons op te warmen. We plasten op onze gevoelloze handen om ze warm te krijgen en hoopten zo de vele kloven in onze vingers weg te krijgen. (...) Twee keer bezocht ik de vrachtwagen van de kantinehouder die ook dienst deed als ziekenboeg, om er mijn handen te laten wassen met alcohol van 90° . Telkens gilte ik het uit omdat de pijn nog heviger werd. Daarna leek het heel even of mijn handen warm waren.”

Guy Sayer, *Le soldat oublié*, Paris, Laffont, 1967, p.51.

.....

.....

.....

Wat voor rol speelden de klimatologische omstandigheden tijdens de Russische veldtocht?

.....

.....

Thema: propaganda
Een ideologische kruistocht in Oost-Europa

Om tegen de Russen te vechten, roept nazi-Duitsland vrijwilligers op om mee te strijden in de “kruistocht tegen het bolsjewisme”.
Kijk goed naar de affiche met als titel “De overwinning of het Bolsjewisme” die hier is afgebeeld.

Hoe wordt het Bolsjewisme afgeschilderd?
Waarmee wordt het gelijkgesteld?

.....

.....

Probeer uit de tentoongestelde uniformen af te leiden welke nationaliteiten er onder de oostfronters waren vertegenwoordigd.

.....

.....

Er zijn Belgen die ervoor kiezen om met de Duitsers mee te strijden in hun ideologische kruistocht tegen het bolsjewisme.

Vechten de Belgische vrijwilligers samen?

.....

Thema: Geweld, vervolging Het bezettingsregime in de USSR

De bewoners van de oostelijke gebieden die door Duitsland worden bezet, worden met collaboratie, verzet en slachtpartijen geconfronteerd.

“De Oekraïners konden zich niet snel genoeg overgeven omdat ze dat ze zo aan het Russische juk hoopten te ontsnappen. (...) De dorpsbewoners kwamen ons blij lachend tegemoet. Vrouwen brachten ons brood en honing, een traditioneel symbool van gastvrijheid in een land waar er aan melk en honing bepaald geen gebrek was. Ze zagen ons als hun bevrijders. Het Stalin-regime was toen nog vrij nieuw. Als regeringsvorm was het al met al nog maar 24 jaar oud. De vreselijke ravage die de hongersnood van de jaren '30 had aangericht, had de regering in Moskou een zware slag toegebracht, met name in een rijk land als Oekraïne.”

August VON KAGENECK, *Lieutenant de panzers*, Parijs, Édition Perrin, 2003, p.125-126.

Vergelijk deze getuigenis met de foto's die hier zijn tentoongesteld.

Geven ze allebei de feiten op dezelfde manier weer? Licht je antwoord toe. Kijk naar de foto's rechts. Gedroegen de Duitsers zich in overeenstemming met het warme onthaal dat ze van de Oekraïners kregen?

.....
.....
.....
.....

Wat zijn voor de Duitsers de gevolgen van hun bezettingspolitiek?

.....

Thema : Krijgsgevangenen

Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt er tijdens de strijd aan het oostfront geen rekening gehouden met de conventie van Genève, die spelregels oplegt betreffende de behandeling van krijgsgevangenen. Het feit dat Rusland de conventie niet heeft ondertekend, is voor nazi-Duitsland een voorwendsel om zijn Sovjet gevangenen buitengewoon wreed te behandelen. De Russen behandelen de Duitse gevangenen van hun kant echter niet veel beter. Ze vinden namelijk dat de Duitsers elk recht op een rechtvaardige behandeling hebben verloren omwille van de tegen Sovjetburgers gepleegde oorlogsmisdaden tijdens de invasie.

Het lot van de Russische krijgsgevangenen van de Duitsers.
Dit zijn richtlijnen die de Duitse soldaten tijdens de invasie van Rusland meekregen.

“Richtlijnen voor de manschappen in Rusland, 19/05/1941

1. Het Bolsjewisme is de aartsvijand van het Duitse nationaal-socialistische volk (...)
2. Deze strijd vraagt om drastische, niets ontziende maatregelen tegen de Bolsjewistischeleiders, partizanen, saboteurs en Joden en het volledig uitschakelen van elke actieve of passieve vorm van verzet.
3. Alle leden van het Rode leger, ook de krijgsgevangenen, moeten met de grootste terughoudendheid en voorzichtigheid worden behandeld, omdat we gluisperige streken van ze kunnen verwachten. Vooral de Aziatische soldaten van het Rode leger zijn gesloten, onvoorspelbaar, achterbaks en niet makkelijk uit hun lood te slaan. (...)

Bundesarchiv/Militärarchiv, cité dans *Verbrechen der Wehrmacht : Dimensionen des Vernichtungs-krieges, 1941-1944*. Hamburg, Institut für Sozialforschung, 2002.

‘Reichenau-Befehl’, 10 oktober 1941.

“Het wezenlijke doel van de veldtocht tegen het joods-communistische systeem is de volledige vernietiging van de machtsmiddelen (...) Daarom moeten de (Duitse) troepen ook taken opnemen die hun louter militaire verplichtingen overstijgen. In het oosten is de soldaat niet gewoon een strijder die de krijgsregels naleeft, het is tevens zijn taak om een ideologie uit te dragen en wraak te nemen voor de barbaarse daden die de Duitse natie zijn aangedaan. (...) Daarom moet de soldaat volledig begrip hebben voor de noodzaak van de harde, maar gerechtvaardigde vergelding jegens de joodse *Untermenschen*.” Nicholas Stargardt, *La Guerre allemande. Portrait d'un peuple en guerre, 1939-1945*. Parijs, 2017, p.222-223.

**Welk beeld van Russen krijgen de Duitse soldaten mee?
Aan welke criteria beantwoordt het?
Hoe beïnvloedt het het gedrag van de Duitse soldaten?**

.....

.....

.....

Het lot van de Duitse krijgsgevangenen bij de Russen.

Getuigenis van Josef Scheiter, één van de soldaten van het 18e regiment die zijn krijgsgevangenschap overleefde.

“(...) en één van de 10.000 Duitse krijgsgevangenen die deelnam aan de beruchte optocht die de Russen als vertier voor de Moskovieten organiseerden en die de Duitsers zelf de ‘negatieve overwinningssparade’ noemden. Eerst werden ze samengedreven in een groot stadion, waar ze stevige, vette kolensoep te eten kregen. Daarna werden ze, de generaals op kop, in groepen van honderd verplicht om over de belangrijkste wegen van de hoofdstad te marcheren, waar ze door de Moskovieten werden beschimpt en bespuugd.”

August VON KAGENECK, *La guerre à l’Est*, Parijs, Perrin, 2002, p. 193.

Welk doel streven de Sovjet-autoriteiten na en waarom?

.....

.....

.....

Activiteitenfiche (oplossing)

De oorlog in Oost-Europa

Thema: de oorlog en het weer Barre weersomstandigheden

Wat voor weersomstandigheden kregen de Duitse soldaten in Rusland te verduren?

Maak gebruik van de foto's en uniformstukken in de zaal en lees de getuigenis van Guy Soyer, een inwoner van de Elzas in dienst van de *Wehrmacht*.

“Die dag zakte de temperatuur tot -37° . Ik dacht dat ik doodging. Niets was nog in staat om ons op te warmen. We plasten op onze gevoelloze handen om ze warm te krijgen en hoopten zo de vele kloven in onze vingers weg te krijgen. (...) Twee keer bezocht ik de vrachtwagen van de kantinehouder die ook dienst deed als ziekenboeg, om er mijn handen te laten wassen met alcohol van 90° . Telkens gilte ik het uit omdat de pijn nog heviger werd. Daarna leek het heel even of mijn handen warm waren.”

Guy Sayer, *Le soldat oublié*, Parijs, Laffont, 1967, p.51.

‘s Zomers wierpen de slechte wegen stofwolken op de voertuigen beschadigden. In de herfst veranderden stortbuien de wegen dan weer in modderpoelen, wat de opmars van troepen en materieel belemmerde. ‘s Winters daalden de temperaturen zo zwaar, dat er veel soldaten stierven omdat hun uitrusting niet was aangepast aan de kou. Hitler ging er namelijk van uit dat de oorlog dankzij de Blitzkrieg al voor de winter voorbij zou zijn.

Wat voor rol speelden de klimatologische omstandigheden tijdens de Russische veldtocht?

In de herfst van 1944 loopt het Duitse offensief vast in de modder. Pas wanneer het in november begint te vriezen, kunnen de troepen opnieuw verder. Maar door de vrieskou vallen de voertuigen in panne en de soldaten, die niet over een winteruitrusting beschikken, sterven bij bosjes.

Thema: propaganda

Een ideologische kruistocht in Oost-Europa

Om tegen de Russen te vechten, roept nazi-Duitsland vrijwilligers op om mee te strijden in de “kruistocht tegen het bolsjewisme”.

Kijk goed naar de affiche met als titel “De overwinning of het Bolsjewisme” die hier is afgebeeld.

Hoe wordt het Bolsjewisme afgeschilderd?

Waarmee wordt het gelijkgesteld?

De nazi-ideologie beschouwt Slaven en Joden als Untermenschen (letterlijk: ‘lagere mensensoorten’). Ze ziet hen als een ontaard en ellendig volk, dat geëlimineerd moet worden om ruimte te bieden aan het Arische ras.

Probeer uit de tentoongestelde uniformen af te leiden welke nationaliteiten er onder de oostfronters waren vertegenwoordigd.

Fransen, Nederlanders, Belgen (zowel Vlamingen als Walen), Spanjaarden, Kroaten en Russen (Koeban-Kozakken).

Er zijn Belgen die ervoor kiezen om met de Duitsers mee te strijden in hun ideologische kruistocht tegen het bolsjewisme.

Vechten de Belgische vrijwilligers samen?

Nee, ze zijn in twee aparte eenheden ondergebracht: een Vlaamse en een Waalse.

Thema: Geweld, vervolging Het bezettingsregime in de USSR

De bewoners van de oostelijke gebieden die door Duitsland worden bezet, worden met collaboratie, verzet en slachtpartijen geconfronteerd.

“De Oekraïners konden zich niet snel genoeg overgeven omdat ze dat ze zo aan het Russische juk hoopten te ontsnappen. (...) De dorpsbewoners kwamen ons blij lachend tegemoet. Vrouwen brachten ons brood en honing, een traditioneel symbool van gastvrijheid in een land waar er aan melk en honing bepaald geen gebrek was. Ze zagen ons als hun bevrijders. Het Stalin-regime was toen nog vrij nieuw. Als regeringsvorm was het al met al nog maar 24 jaar oud. De vreselijke ravage die de hongersnood van de jaren '30 had aangericht, had de regering in Moskou een zware slag toegebracht, met name in een rijk land als Oekraïne.”

August VON KAGENECK, *Lieutenant de Panzers*. Parijs, Édition Perrin, 2003, p.125-126.

Vergelijk deze getuigenis met de foto's die hier zijn tentoongesteld.

Geven ze allebei de feiten op dezelfde manier weer? Licht je antwoord toe.

Kijk naar de foto's rechts. Gedroegen de Duitsers zich in overeenstemming met het warme onthaal dat ze van de Oekraïners kregen?

Op sommige foto's is inderdaad te zien hoe de Oekraïners de Duitse soldaten met open armen onthalen. Ze zijn blij dat de Duitsers hen komen 'bevrijden' van de Russen, die ze beschouwen als hun onderdrukkers en als degenen die de vreselijke hongersnood hebben veroorzaakt. Maar de Duitse troepen gedragen zich wreed en slaan aan het moorden. Een heleboel burgers wordt afgeslacht, anderen moeten dwangarbeid verrichten in Duitse fabrieken.

Wat zijn voor de Duitsers de gevolgen van hun bezettingspolitiek?

De door de Duitsers begane wreedheden versterken de patriottische gevoelens en de samenhang van de Sovjet-bevolkingsgroepen.

Veel burgers gaan bij de partizanen (het verzet).

De partizanen vallen de vijand achter de linies en tijdens de terugtocht aan. Ze proberen het moreel van de Duitse troepen te breken en hen angst aan te jagen.

Thema : Krijgsgevangenen

Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt er tijdens de strijd aan het oostfront geen rekening gehouden met de conventie van Genève, die spelregels oplegt betreffende de behandeling van krijgsgevangenen. Het feit dat Rusland de conventie niet had ondertekend, was voor nazi-Duitsland een voorwendsel om zijn Sovjet gevangenen buitengewoon wreed te behandelen. De Russen behandelen de Duitse gevangenen van hun kant echter niet veel beter. Ze vonden namelijk dat de Duitsers elk recht op een rechtvaardige behandeling hadden verloren omwille van de tegen Sovjetburgers gepleegde oorlogsmisdaden tijdens de invasie.

Het lot van de Russische krijgsgevangenen van de Duitsers.

Dit zijn richtlijnen die de Duitse soldaten tijdens de invasie van Rusland meekregen.

“Richtlijnen voor de manschappen in Rusland, 19/05/1941

1. Het Bolsjewisme is de aartsvijand van het Duitse nationaal-socialistische volk (...)
2. Deze strijd vraagt om drastische, niets ontziende maatregelen tegen de Bolsjewistische leiders, partizanen, saboteurs en Joden en het volledig uitschakelen van elke actieve of passieve vorm van verzet.
3. Alle leden van het Rode leger, ook de krijgsgevangenen, moeten met de grootste terughoudendheid en voorzichtigheid worden behandeld, omdat we gluiperige streken van ze kunnen verwachten. Vooral de Aziatische soldaten van het Rode leger zijn gesloten, onvoorspelbaar, achterbaks en niet makkelijk uit hun lood te slaan. (...)

Bundesarchiv/Militärarchiv, cité dans *Verbrechen der Wehrmacht : Dimensionen des Vernichtungskrieges, 1941-1944*. Hamburg, Institut für Sozialforschung, 2002.

‘Reichenau-Befehl’, 10 oktober 1941.

“Het wezenlijke doel van de veldtocht tegen het joods-communistische systeem is de volledige vernietiging van de machtsmiddelen (...) Daarom moeten de (Duitse) troepen ook taken opnemen die hun louter militaire verplichtingen overstijgen. In het oosten is de soldaat niet gewoon een strijder die de kriegsregels naleeft, het is tevens zijn taak om een ideologie uit te dragen en wraak te nemen voor de barbaarse daden die de Duitse natie zijn aangedaan. (...) Daarom moet de soldaat volledig begrip hebben voor de noodzaak van de harde, maar gerechtvaardigde vergelding jegens de joodse *Untermenschen*.” Nicholas Stargardt, *La Guerre allemande. Portrait d'un peuple en guerre, 1939-1945*. Parijs, 2017, p.222-223.

Welk beeld van Russen krijgen de Duitse soldaten mee?

Aan welke criteria beantwoordt het?

Hoe beïnvloedt het het gedrag van de Duitse soldaten?

De Sovjet-volkeren worden als achterbakse saboteurs afgeschilderd. Ze zijn niet te vertrouwen.

Aan de rassencriteria van de nazi's (bepaalde volken zijn niet te vertrouwen). Ze geven aanleiding tot brutaal, gewelddadig en straffeloos gedrag, want de wreedheden die de soldaten begaan zijn in hun ogen gerechtvaardigd. Niet alleen de SS, ook gewone soldaten maken zich schuldig aan het afslachten van Joden.

Het lot van de Duitse krijgsgevangenen bij de Russen.

Getuigenis van Josef Scheiter, één van de soldaten van het 18e regiment die zijn krijgsgevangenschap overleefde.

“(...) en één van de 10.000 Duitse krijgsgevangenen die deelnam aan de beruchte optocht die de Russen als vertier voor de Moskovieten organiseerden en die de Duitsers zelf de ‘negatieve overwinningssparade’ noemden. Eerst werden ze samengedreven in een groot stadion, waar ze stevige, vette kolensoep te eten kregen. Daarna werden ze, de generaals op kop, in groepen van honderd verplicht om over de belangrijkste wegen van de hoofdstad te marcheren, waar ze door de Moskovieten werden beschimpt en bespuugd.”

August VON KAGENECK, *La guerre à l'Est*. Parijs, Perrin, 2002, p. 193.

Welk doel streven de Sovjet-autoriteiten na en waarom?

Duitse soldaten worden vernederd en uitgelachen. De Russen nemen wraak op het eerst zo fiere leger volgens het principe van ‘vae victis’ (wee de overwonnenen): wie zich overgeeft verliest al zijn rechten.

Asmogendheden

Bondgenootschap tussen Duitsland, Italië en Japan. Ze werden ook de Axis genoemd. Japan, Duitsland en Italië sluiten een overeenkomst waarin zij beloven elkaar te zullen steunen als de Verenigde Staten een van hen aanvalt.

Atlantikwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 2.500 kilometer langs de grens van Noorwegen, Denemarken, Duitsland, Nederland, België en Frankrijk. De Duitsers waren nog het meest beducht op het gevaar van de zee. De geallieerden waren in de lucht zeker niet sterker maar een verrassingsaanval zou zeker vanaf de zee komen. De Duitsers bouwden duizenden bunkers langs de kust van Noorwegen tot aan het uiterste puntje van Zuid-Frankrijk. Op het strand en in de duinen werden landmijnen geplaatst.

Atoombom

Raketten met kernkoppen die enorme schade en tienduizenden doden veroorzaakten op 6 (Hiroshima) en 9 (Nagasaki) augustus 1945. Japan gaf zich hierna onvoorwaardelijk over.

BBC

De BBC zorgde ervoor dat Radio België uit kon zenden en bezet België kon toespreken. Maar ook de BBC zelf was populair, de Belgische radio stond onder controle van de Duitsers, dat vertrouwde men niet. De bijnaam van de BBC was dan ook de Betrouwbare Berichten Centrale.

Bezet

Als een land zelf niets meer over de politiek, het leger, de politie, wetten en de rechtspraak heeft te zeggen spreken we van een land dat bezet is.

Blitzkrieg

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen, dat ging volgens de zogenaamde overrompelingstactiek met de inzet van tanks, vliegtuigen, parachutisten en grondtroepen.

Bolsjewisten (Bolsjewieken)

Russische Marxisten naar het idee van Lenin die later de Communistische Partij van de Sovjet-Unie zouden vormen. Veel westerse landen waren net zo fel gekant tegen het Bolsjewisme als het Duitsland van Hitler.

Capitulatie

Overgave van een land aan een vreemde mogendheid. Duitsland tekende op 8 mei de volledige overgave.

Censuur

Toezicht en controle op alles wat wordt uitgebracht zoals films, boeken, brieven en kranten.

D-Day

Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen op de Normandische kust. De 'D' is een militaire aanduiding, onterecht wordt er wel eens 'Decision-Day' van gemaakt.

Denazificatie

Duitse politici en militairen moesten na de oorlog ervan doordrongen worden dat het nazisme kansloos was en zou blijven. Niet in mindere mate gold dit voor het Duitse volk, wat een onmogelijke taak is gebleken hoewel het merendeel van de Duitsers de oorlog, Hitler en een groot Duitsland verwerpt.

Derde Rijk

Hitler riep in 1933 het Derde Rijk uit toen hij de macht kreeg van het Duitse volk. Er wordt ook wel gesproken van het Duizendjarige rijk. Het was de opvolger van de Weimar Republiek.

De term komt uit het boek *Das Dritte Reich* van Arthur Moeller van den Bruck uit 1923. Het eerste rijk was het Heilig Roomse Rijk en het tweede het Duitse Keizerrijk van 1871 tot 1918.

Einsatzgruppen

Concentratiekampen bestonden al langer maar vernietigingskampen nog niet, toen de ovens op volle toeren draaiden hadden elitetroepen al een ware slachting aangericht onder Joden in met name het oosten.

Ook communisten, zigeuners en journalisten moesten het vaak ontgelden. Er waren vier van dit soort moordcommando's die meer dan een miljoen moorden op hun geweten hebben.

Endlösung (Endziel)

De Duitsers wilden zich ontdoen van de Joden. Omdat ze de gehele Joodse populatie wilden uitroeien kan er gesproken worden van een genocide.

Fascisme

Politiek die gericht is op de centrale leiding van een land, het volk is ondergeschikt aan een extreem sterke vorm van nationalisme.

Fall Blau

In 1942 probeerden de Duitsers het Rode leger definitief te verslagen, de Slag om Leningrad verloren de nazi's en luidde de ineenstorting van het Duitse Rijk in.

Fall Gelb

Codenaam van de Duitsers voor het plan om Nederland, België en Luxemburg binnen te vallen en in te lijfen. Nederland viel op 15 mei, België en Luxemburg op 28 mei 1940.

Fall Rot

Na *Fall Gelb* was Frankrijk aan de beurt, de codenaam voor de inval in Frankrijk was *Fall Rot*. Na twintig dagen viel Frankrijk op 25 mei 1940.

Fall Weiss

Dit was het Duitse plan om Polen binnen te vallen en te veroveren. Deze inval in september 1939 was de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog.

Fat Man

Bijnaam van de kernbom die op 9 augustus 1945 door de Verenigde Staten boven de Japanse stad Nagasaki tot ontploffing werd gebracht. De atoombom op Hiroshima werd *Little Boy* genoemd (6 augustus 1945.)

Freya

Naar deze godin van de vruchtbaarheid is het Duitse radarsysteem vernoemd dat in de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt

Führer

Hitler liet zich vanaf 1934 aanspreken met *Führer*, wat in het Duits 'leider' betekent.

Geallieerden

Bondgenootschap tussen Engeland, de Verenigde Staten, Canada en de Sovjet-Unie die de voornaamste 'vijanden' van het Duitse regime vormden.

Genocide

Volkerenmoord.

Hakenkruis

Hitler voerde een symboolpolitiek waarbij ook uiterlijk vertoon belangrijk was. Naast de SS tekens en het IJzeren kruis werd ook het hakenkruis ingevoerd als symbool voor het nationaal-socialisme. Zie ook 'Swastika'.

Holocaust

De systematische uitroeiing van het Joodse volk. Hetzelfde als 'Shoah'.

KdF

Kraft Durch Freude (kracht door vreugd) was de beloning aan hen die zich uitmuntend toonden qua inzet voor nazi-Duitsland. De eerste auto die voor het volk werd gebouwd heette eveneens de 'KDF', later werd dit de Volkswagen Kever.

Kriegsmarine

Onderdeel van de Duitse Wehrmacht.

KZ (Konzentrationslager)

Duits voor concentratiekamp

Lager

Duits voor kamp (Konzentrationslager, KZ)

Lebensraum

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam wilde hij meer levensruimte voor iedere Duitser, dat wilde hij bereiken door een groot Duits rijk te stichten. Dit streven kwam bekend te staan onder de term *Grossraumpolitik*.

Luftwaffe

De Duitse luchtmacht. De Duitsers zelf gebruikten het woord echter in veel bredere zin. Als de geallieerden kwamen om een Duitse stad te bombarderen werd er '*Luftwaffe*' geroepen.

In 1935 liet Hitler door Göring de *Wehrmacht* opbouwen, iets wat internationaal moeilijk lag omdat Duitsland als agressor in de Eerste Wereldoorlog zich niet mocht herbewapenen. In vijf jaar tijd stond er een modern oorlogsapparaat waarvan de *Luftwaffe* een zeer belangrijk en gevreesd onderdeel was.

Nacht-und-Nebel-Erlass

Angst aanjagen was een van de middelen die de nazi's gebruikten. Aan het eind van de zomer van 1941 pakten de Duitsers lukraak mensen op die verdacht werden van mogelijke verzetsdaden, maar wat op dat moment (nog) niet bewezen kon worden. Zij werden tewerkgesteld in Duitse kampen maar kwamen nooit terug.

Navajo

De meeste Indianen in Amerika spreken Navajo, deze taal is zo gecompliceerd dat het Amerikaanse leger Navajo Indianen

inzette om gecodeerde berichten over de oorlog met Japan op te stellen. De Japanners hebben de code nimmer kunnen kraken.

Nazi

Duitse afkorting van 'nationaalsocialist', de gedachte dat Duitsers beter waren dan anderen lag ten grondslag aan deze beweging.

Neurenberg

In deze Duitse plaats werden na de oorlog veel processen tegen oorlogsmisdadigers gevoerd.

Neurenberger Wetten

De rassenwetten van Neurenberg waren anti-Joodse wetten uit 1935 om Joden rechten te ontfemen.

NKVD

De Russische geheime Dienst. Voor het eerst deden zij van zich spreken toen 20.000 Poolse militairen, waaronder veel officieren, bij Katyn in Polen door hen werden afgeslacht.

NSKK

Een vrij onbekend onderdeel van de Duitse NSDAP, de politieke beweging van Hitler. In alle bezette gebieden had de NSKK een afdeling.

Propaganda

Tijdens de bezettingsjaren probeerde Hitler het volk voor te houden dat ze maar beter mee konden werken want dan stonden hen mooie dingen te wachten.

Radioboedfchappen en filmpjes met vrolijke tafereeltjes en kinderen op schoot bij Duitse soldaten moesten de indruk wekken dat het allemaal wel meeviel met de verschrikkingen. In de persoon van Goebbels had Hitler een verantwoordelijke aangesteld als minister van propaganda.

RAF

De Britse luchtmacht, 'The Royal Air Force'.

Rassenleer

Wetenschappelijk 'bewijs' dat bepaalde mensenrassen minderwaardig zijn. De nazi's gingen ervan uit dat het Germaanse ras verheven was boven andere rassen en dat die dus uigeroeid moesten worden. Deze theorie wordt door zo weinig mensen serieus genomen dat er van 'bewijs' geen sprake is.

Rassenzuivering

Op grond van afkomst een gehele bevolkingsgroep verwijderen uit de samenleving.

SA

De Sturmabteilung werd al in 1921 opgericht om partijbijeenkomsten te beleggen maar later hield ze zich ook bezig met het intimideren van politieke tegenstanders. SA-leden werden ook wel aangeduid als “de bruinhemden”.

Schutzstaffel (SS)

De Duitse beschermingsdienst die direct gelieerd was aan de NSDAP en ingezet werd om angst aan te jagen en Joden op te pakken

Shoah (sjoa)

Dit betekent letterlijk ‘vernietiging’ of ‘ramp’. Het staat voor de vervolging en moord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Sippenhaftung

Sippenhaftung is een collectieve bestraffing van doorgaans onschuldige familieleden van een dader. Dat vond niet alleen plaats onder de mensen die slachtoffer van het Duitse regime waren maar ook onder de nazi's zelf.

Swastika

Dit ‘hakenkruis’ stond symbool voor het nazisme. Hitler misbruikte een oud godsdienstig symbool van hindoes en boedhisten. De swastika staat bijvoorbeeld afgebeeld op de voet van Boeddha. Het symbool komt echter ook voor op christelijke grafmonumenten bij Rome en op Griekse en Romeinse mozaïekvloeren.

U-Boot

‘*Unterseeboot*’, onderzeeboot van de Duitsers.

V1 en V2 en V3

De V1, Vergeltungswaffe 1 (vergeldingswapen) was eigenlijk ontworpen als een luchtafweerbom maar werd al snel ingezet als aanvalsbom. De vliegende bom had een motor die ontstak als de druk rondom de raket een bepaalde waarde had. Op basis van de hoeveelheid kerosine en afstand konden de Duitsers redelijk nauwkeurig de raketten neer laten komen.

De V2 was zijn opvolger en werd geen vliegende bom maar een raket genoemd. De V3 was een kanon dat zware bommen kon afschieten.

V-E-Day

De dag dat Europa officieel bevrijd werd verklaard, 8 mei 1945.

V-J-Day

De dag dat Japan officieel verslagen was door de Amerikanen, 15 augustus 1945.

Vichy-Frankrijk

Deels was Frankrijk bezet gebied, maar in het zuiden was een groot gebied onder controle van maarschalk Pétain die openlijk sympathiseerde met de nazi's. Pétain leidde het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er werden veel Joden uitgeleverd aan de Duitsers, diverse overheidsinstanties werkten daaraan mee.

Waffen SS

De militaire tak van de SS.

Wannsee-conferentie

Op 20 januari 1942 kwamen nazi's en hoge Duitse ambtenaren bijeen in een villa aan de Duitse *Grosse Wannensee*, niet ver van Berlijn, om te bespreken hoe ze de Joden het snelst konden uitroeien. Besloten werd om vernietigingskampen in te richten met gaskamers en verbrandingsovens.

Weerwolf

In 1944 droeg Hitler Joseph Goebbels op om een groep strijders samen te stellen die aanslagen moesten plegen achter de linies van de geallieerden. De weerwolven werden geen succes omdat velen werden opgepakt en daardoor het moreel onder anderen tot een dieptepunt zank.

Wehrmacht

De complete Duitse defensiemacht: de Landmacht (*Heer*), Luchtmacht (*Luftwaffe*) en Zeemacht (*Kriegsmarine*).

Westwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 600 kilometer langs de Nederlandse, Belgische, Luxemburgse en Franse grens. De geallieerden noemde deze de Siegfriedlinie. In de Eerste Wereldoorlog hadden de Duitsers een verdedigingslijn die zo heette.

Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

Woordenboeken

Paul ARON & José GOTOVITCH (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique.

Bruxelles: André Versaille, 2008.

Isabelle BOURNIER & Marc POTTIER,

Atlas de la Seconde Guerre mondiale, Bruxelles, Casterman,

2006.

I.C.B. DEAR,

The Oxford Companion to World War II, Oxford-New York

University Press, 2001.

Philippe MASSON (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale (2 vol.). Paris,

Larousse, 1979-1980.

Monografieën

Antony, BEEVOR

The Second World War, London, 2012.

Crete – The Battle and the Resistance, London, 1990.

Stalingrad, London, 1998.

Berlin: The Downfall, 1945, London, 2002.

Chris, BELLAMY

Absolute War, Soviet Russia in the Second World War, London,

2007.

Marnix, BEYEN

Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en

Nederland, 1938-1947, 2002.

J. BOURKE,

The Second World War: A people's History, Oxford, 2001.

Christopher BROWNING,

Des hommes ordinaires: le 101e bataillon de réserve de la police

allemande et la Solution finale en Pologne. Paris, Tallandier,

2007.

- Haruko Taya COOK & Theodore F. COOK,
Japan at War, 1993.
- Albert, DE JONGHE
Hitler en het politieke lot van België, 1972.
- Luc DE VOS en Frank, DECAT,
Mei 1940, van Albertkanaal tot Leie, 1990.
- Luc, De Vos,
De bevrijding. Van Normandië tot de Ardennen, 1994.
- Bruno, DE WEVER,
Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945, 1994.
- Adrian, GILBERT,
POW: allied prisoners in Europe, 1939-1945, Londres, John Murray, 2006.
- José GOTOVITCH et Jules GÉRARD-LIBOIS,
L'an 40 : la Belgique occupée, Bruxelles, CRISP, 1971.
- Ian, KERSHAW,
Hitler 1889-1936: Hubris, London, 1998.
Hitler, 1936-1945: Nemesis, London, 2000.
- Hein A.M., KLEMMANN,
'Waarom honger in Europa in de Tweede Wereldoorlog?' in DE KEIZER, Madelon e.a. (red)., *Thuisfront. Oorlog en economie in de twintigste eeuw*, 2003.
- Ruth LEISEROWITZ,
Von Ostpreussen nach Kyritz. Wolfskinder auf dem Weg nach Brandenburg. Postdam, 2003.
- Primo LEVI,
Is dit een mens, Meulenhoff, 2010.
- Alie NOORLAG,
Een leven lang gezwegen. Getuigenissen van voormalige NSB'er en hun familie. Amsterdam: Profiel Uitgeverij.
- *Reflections, IWM Holocaust Exhibition Teachers' Guide*, London, 2000.
- Aline SAX,
Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945. Antwerpen, Manteau, 2012.

- Bärbel SCHMIDT,
Geschichte und Symbolik der gestreiften KZ-Häftlingskleidung,
Dissertation, Universität Oldenburg, 2000
URL: <http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/2000/440/>
(29/05/2012).
- Peter SCHRIJVERS,
De hel die Europa heet. Amerikaanse frontsoldaten in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam, Manteau, 2003.
- Pieter SERRIEN,
Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België. Antwerpen: Manteau, 2014, p.163.
Wandelen in Mortsel. Historische wandeling Bombardement 5 april 1943. Mortsel, 2009, p.4.
Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-1945). Antwerpen, 2016.
- Anneleen SPIESSENS,
“Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe.”
In *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (consulté en ligne www.auschwitz.be en septembre 2017), p.119.
- Veerle VAN DEN EECKHOUT ,
Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede Wereldoorlog. De rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog, RUG, 2009.
- Jan VELAERS & Herman VAN GOETHEM,
Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog, Lannoo, 1994, p. 329.
- Etienne VERHOEYEN ,
België bezet 1940-1944, Brtn, 1993.

Het pedagogische aanbod van het WHI

GELEIDE BEZOEKEN: aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

ANIMATIES: voor een verjaardag of een namiddag met vriendjes.

De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze.

Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)

Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda.

PEDAGOGISCHE DOSSIERS: dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

SPELBLAADJES: gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.

Mogelijke thema's: De 19^e eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters, Geocaching.

REIZENDE TENTOONSTELLING: Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Thema: Verzet in Europa, Deportatie

Info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.

Info en reserveringen: <http://www.breendonk.be>

EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken

Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of bb.whi@skynet.be

Duur: ongeveer 2 uur

<https://www.warheritage.be/fr/sites>

<http://www.bastognebarracks.be/>